

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
Հայ-Ռուսական Համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՕՐԵՆՔՈՎ ՊԱՀՊԱՆՎՈՂ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Գաղտնիքի պահպանություն» և «գաղտնիքի պաշտպանություն» իրավական կատեգորիաների հարաբերակցության հարցերում հետազոտողները չեն կարողանում գալ միասնական կարծիքի դրանց էության, բովանդակության և թույլատրելի սահմանների վերաբերյալ: Տարբեր հետազոտական ուղղությունների գիտնականներ ձևավորել են հակադիր մտտեցումներ այդ հասկացությունների հարաբերակցության հարցի վերաբերյալ: Հոդվածում փորձ է արվել ընդհանրացնել նշված կատեգորիաների հարաբերակցության հետ կապված հիմնախնդիրների վերաբերյալ տարբեր գիտնականների և հետազոտողների հայացքները, ինչպես նաև տրվել է «գաղտնիքի պաշտպանություն» եզրույթի սահմանումը:
Հիմնաբառեր- իրավական պահպանություն, իրավական պաշտպանություն, իրավաբանական պատասխանատվություն, իրավական երաշխիքներ, իրավաչափ վարքագիծ, իրավախախտում, գաղտնիք:

Գաղտնիքի ընդհանուր իրավական վերլուծության մեթոդական նախադրյալներն ուսումնասիրելով՝ Ի.Վ.Բոնդարը եկել է այն եզրահանգման, որ գաղտնիքի (իրավական իմաստով) օբյեկտիվ հատկությունը օրենքում դրա պահպանության ամրագրումն է և գաղտնիքը տնօրինողի կողմից պաշտպանության միջոցների ձեռնարկումը¹:

Իսկապես, օրենքով պահպանվող գաղտնիքների պաշտպանության վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նորմատիվ իրավական ակտերում օգտագործվում է երկու իրավական կատեգորիա՝ «գաղտնիքի պահպանություն» և «գաղտնիքի պաշտպանություն»: Սույն գիտական աշխատանքում անդրադառնալու ենք «իրավական պաշտպանություն» և «իրավական պահպանություն» եզրույթների բացահայտմանը, որից հետո փորձ կարվի ներկայացնել օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանության էությունը:

«Իրավական պաշտպանություն» եզրույթը լայնորեն տարածվեց հետխորհրդային ժամանակաշրջանում և այսօր բովանդակվում է ՀՀ և ՌԴ բազմաթիվ օրենքներում: Ընդ որում, դիտարկվող հասկացության սահմանումը բացակայում է և, ընդամենը, հատուկ օրենքներում ամրագրվում են նեղ շրջանակ ընդգրկող սուբյեկտների իրավական պաշտպանության միջոցներն ու երաշխիքները: Սա հիմնականում բացատրվում է մարդու «իրավական պաշտպանություն» երևույթի՝ հարաբերականորեն նորույթ լինելու հանգամանքով և,

հետևաբար, ընդհանուր տեսական առումով պահանջում է ավելի խորքային գիտական իմաստավորում:

Իրավաբանական գրականության մեջ չկա միասնական մտտեցում «իրավական պահպանություն» և «իրավական պաշտպանություն» եզրույթների վերաբերյալ:

Այսպես, Չ.Վ.Ռոմովսկու կարծիքով՝ իրավական պաշտպանությունը անընդհատ կազմվող ակտ է, որի մեջ գլխավորն այն է, որ այն հանդիսանում է իրավակիրառ մարմնի կողմից ընտրված պետական հարկադրանքի միջոցի իրականացում: Իրավական պաշտպանությունը հնարավոր չէ իրականացնել առանց հատուկ պետական կամ հասարակական մարմինների գործունեության²:

Լ.Ն.Չավադսկայան իրավական պաշտպանությունը համարում է որոշակի մարմինների գործունեություն՝ ուղղված սուբյեկտի խախտված կամ վիճարկվող և պետության կողմից պաշտպանվող իրավունքների վերականգնմանը³:

Օ.Վ.Իվանովը և Բ.Յու.Տիխոնովան իրավական պաշտպանություն ասելով հասկանում են իրավասու մարմնի կողմից հատուկ միջոցառումների կիրառում՝ ուղղված լիազոր անձի համար իրավունքի իրացման իրական հնարավորությունն ապահովելուն⁴:

Ելնելով վերը նշվածից՝ կարելի է ենթադրել, որ իրավական պաշտպանությունը հեղինակները հասկանում են որպես մարմինների գործունեություն՝ ուղղված խախտված իրավունքների և օրի-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նական շահերի վերականգնմանը:

Այս հարցի նկատմամբ մի փոքր այլ մոտեցում ունեն Ն.Վ.Վիտորուկը⁵ և Ա.Վ.Ստրեմոուխովը⁶: Նշված գիտնականներն իրավական պաշտպանությունը դիտարկում են ոչ թե անձի իրավական կարգավիճակի իրացման խոչընդոտների վերացմանն ուղղված իրավասու մարմինների գործունեություն, այլ՝ որպես անհատի գործունեություն, այսինքն՝ իրավունքների «ինքնապաշտպանություն»:

Գոյության ձևի տեսանկյունից՝ մարդու իրավական պաշտպանությունը կարող է լինել նաև իրավական վարքագիծ: Վ.Ն.Կուդրյավցևն այն սահմանում է որպես. «...անհատական ու կոլեկտիվ սուբյեկտների սոցիալական առումով կարևոր վարքագիծ, որը ենթակա է նրանց գիտակցությանն ու կամքին, նախատեսված է իրավունքի նորմերով և ունի իրավական հետևանքներ»⁷: Հարկ է նկատել, որ իրավական պաշտպանությունը որպես իրավական վարքագիծ պետք է հանդես գա իրավաչափ վարքագծի ձևով, որի ներքո հասկացվում է՝ սուբյեկտների գիտակցված, իրավական նորմերին համապատասխանող և պետության կողմից երաշխավորվող վարքագիծ:

Իրավական պաշտպանությունը միշտ հանդես է գալիս որպես իրավաբանական գործընթաց՝ ինչպես լայն, այնպես էլ՝ նեղ իմաստով: Լայն իմաստով՝ իրավական պաշտպանությունը պետական մարմինների և հասարակական միավորումների գործունեության փոխկապակցված իրավական ձևերի համակարգ է: Նեղ իմաստով՝ այն փոխկապակցված, հատուկ կարգավորված, հաջորդող գործողություններով, ընդհանուր նպատակին ծառայող և համապատասխան հնարքների ու միջոցների օգնությամբ կոնկրետ արդյունքի հանգեցնող գործողությունների համակարգ է⁸:

Այսպիսով, պաշտպանության իրավական երաշխիքների շարքում առանձնացվում են կատարված իրավախախտումների բացահայտմանն ուղղված միջոցառումները, պաշտպանիչ միջոցառումները, իրավաբանական պատասխանատվության միջոցառումները, ինչպես նաև իրավապահ գործունեության ընթացակարգային ձևերը⁹:

Շարադրված տեսանկյունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ իրավական պաշտպանության գոյության կարևորագույն ձևերից մեկը՝ իրավաբանական գործունեությունն է, որն իր մեջ ներառում է իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործունեությունները:

Իրավական պաշտպանության շրջանակներում իրավաստեղծ գործունեությունն իրենից ներկայացնում է լիազոր մարմինների կողմից նորմա-

տիվ ակտերի մշակում, հրապարակում, չեղարկում և կատարելագործում, որոնցում (այդ ակտերում) ամրագրվում են մարդու իրավունքների պահպանության ու պաշտպանության երաշխիքները, սահմանվում են իրավապաշտպանական հարաբերությունների սուբյեկտների լիազորությունները, պաշտպանվելու իրավունքի իրացման դատավարական կարգը և սուբյեկտների պատասխանատվությունը իրավունքների խախտման համար:

Իրավակիրառ գործունեությունը լիազոր մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից իրավունքի նորմերի կազմակերպված կիրառման դրսևորում է, որն իրականացվում է անձի իրավական կարգավիճակի պահպանման ու պաշտպանման նպատակով: Իրավակիրառումն ավարտվում է անհատների համար պարտադիր, իրավաբանորեն կարևոր որոշման ընդունմամբ, որում տրվում է ոչ միայն որոշակի իրավիճակի իրավաբանական գնահատականը, այլ նաև սահմանվում է դրա մասնակիցների վարքագիծը:

Իրավապաշտպանական գործունեության ընթացքում բավարար չէ միայն պաշտպանել կամ վերականգնել մարդու իրավունքները, անհրաժեշտ է հետազոտել իրավիճակը, որպեսզի բացահայտվեն այդ իրավունքների խախտման իրական պատճառները և գտնվեն այդ իրավունքների պաշտպանության ամենաարդյունավետ եղանակները, որոնց դեպքում հնարավոր կլինի պաշտպանել իրավունքները և կանխել նոր խախտումները:

Եվ այսպես, իրավական պաշտպանությունը կարող է իրականացվել ամենատարբեր ձևերում՝ իրավաբանական գործունեության մեջ, իրավահարաբերություններում, իրավական վարքագծում, իրավաբանական գործընթացում և այլն:

Իրավական պաշտպանությունը, որպես միջճյուղային ինստիտուտ, իրավունքի տարբեր ճյուղերին պատկանող, սակայն միևնույն իրավապաշտպանական ուղղվածությունն ունեցող նորմերի ու ինստիտուտների ամբողջություն է: Ընդ որում, մարդու իրավական պաշտպանության միջճյուղային ինստիտուտի հիմքը հանդիսանում է սահմանադրական իրավունքի իրավապաշտպանական ինստիտուտը:

ՀՀ Սահմանադրության մեջ իր տեղն ունի մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության գործառույթը, քանի որ հենց հանրային իրավունքն է սահմանում իրավունքի բոլոր սուբյեկտների իրավաբանական պաշտպանության ընթացակարգի մեխանիզմը, բացի այդ՝ սահմանադրական պաշտպանությունը համախմբում է իրավունքի բոլոր ճյուղերի իրավապաշտպանա-

www.aradaradutyjournal.com

կան ներուժը՝ ակտիվացնելով մարդու պաշտպանության ողջ գործընթացը՝ դրա մեջ ներգրավելով հասարակության բոլոր ինստիտուտները և իրավունքի սուբյեկտները, այդ թվում՝ միջազգային:

Այսպիսով, հիմնվելով իրականացված վերլուծության վրա, կարելի է տալ իրավական պաշտպանության հետևյալ սահմանումը: **Իրավական պաշտպանությունը** իրավունքի սուբյեկտների՝ նորմատիվ իրավական ակտերի համակարգի վրա հիմնված գործունեություն է, որի նպատակն է՝ իրավական տարբեր ձևերով և միջոցներով մարդու իրավական կարգավիճակի իրացման ճանապարհին հանդիպող խոչընդոտների վերացումը և նրա լիարժեք իրավական պաշտպանվածության վիճակի ապահովումը:

Ինչ վերաբերում է «իրավական պահպանություն» եզրույթին, ապա գիտական գրականության մեջ գոյություն չունեն «իրավական պահպանություն» հասկացության համընդհանուր մեկնաբանություններ, ուստի մենք կնշենք միայն այն բազմազան հատկանիշները, որոնցով կարելի է բնութագրել և դասակարգել իրավական պահպանությունը:

Որպես իրավական պահպանության դասակարգման ինքնուրույն չափանիշ հանդես է գալիս իրավական պահպանության օբյեկտը: Օրինակ՝ քրեական իրավունքի ներկայացուցիչները կողմ են քրեաիրավական պահպանության օբյեկտը որպես պոզիտիվ իրավունքով պահպանվող հասարակական հարաբերություններ ըմբռնելուն: Յանկացած հասարակական հարաբերությունների, այդ թվում՝ իրավական պահպանության ներքո վերցվածների հիմքում ընկած են անձի, պետության, հասարակության շահերը¹⁰: Իրավական պահպանության օբյեկտներն առանձնացնելիս և իրավաբանական արգելքները սահմանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ամենից առաջ իրավաբանական նորմի օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը, տվյալ հասարակական հարաբերությունների տեսակը, դրանց նշանակությունը հասարակական հարաբերությունների համակարգում¹¹: Օրինակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքով՝ իրավական պահպանության ներքո են գտնվում մարդու կյանքը և առողջությունը, սեփականությունը, տնտեսությունը, հասարակական անվտանգությունն ու կարգը, շրջակա միջավայրը, պետական իշխանությունը, զինվորական ծառայության կարգը և այլն: Տվյալ արժեքներին համապատասխան հաստատվում են ոչ միայն հանցագործությունների տեսակները, այլ նաև՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի կառուցվածքը:

Այսպես, հասարակական հարաբերություններ

րի, իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պահպանության անհրաժեշտությունը միշտ էլ գոյություն է ունեցել: Պոզիտիվ իրավունքը ոչ միայն պահպանում է հանրաճանաչ, հիմնարար հասարակական հարաբերությունները, այլ նաև նպատակաուղղված է կոնկրետ սոցիալական համակարգում անցանկալի դրսևորումների ոչնչացմանը:

Պետք է ընդգծել, որ, պահպանելով հասարակական հարաբերությունները, իրավունքը թույլ է տալիս խափանել հասարակական կյանքի համար ոչ ցանկալի երևույթներն ու գործընթացները, որոնք խախտում են դրա նորմալ զարգացման պայմանները և հակասում են հասարակության, պետության ու քաղաքացիների շահերին:

Մեր կարծիքով, իրավական պահպանությունը կապված է իրավական ակտի գոյության հետ, այլ կերպ, եթե մի օրենք կարգավորում է որոշակի իրավահարաբերություն, ապա նպատակ ունի պահպանել ինչ-որ իրավահարաբերության բնականոն գործունեությունը:

Այժմ անդրադառնանք «իրավական պահպանություն» և «իրավական պաշտպանություն» կատեգորիաների հարաբերակցությանը:

Քանի որ բացատրական բառարանում «պահպանություն» և «պաշտպանություն» բառերի սահմանումը տրվում է «պահպանել» և «պաշտպանել» բայերի միջոցով¹², պետք է անդրադառնալ դրանց մեկնաբանությանը: Այսպես, «պահպանել» բառի ներքո ընդունված է հասկանալ. «...անվնաս՝ առանց կորստի կամ փչացման պահել, գործադրության՝ կիրառության մեջ պահել, շարունակել, չհրաժարվել, չխախտել: Դրությունը՝ վիճակը՝ անփոփոխ կերպով պաշտպանել՝ պահել»: «Պաշտպանել» բառի ներքո հասկացվում է «...տնտնագություններից, վնասակար գործողություններից, վտանգից զերծ պահել, միջոցառում իրականացնել պաշտպանության համար»¹³:

Տարբեր հետազոտական ուղղությունների գիտնականներ ձևակերպել են երկու հակադիր տեսակետներ «պահպանություն» և «պաշտպանություն» հասկացությունների հարաբերակցության վերաբերյալ: Նրանցից ոմանք նույնացնում են պահպանությունը և պաշտպանությունը՝ դա հիմնավորելով այդ հասկացությունների բովանդակությունների միջև էական տարբերության բացակայությամբ¹⁴ կամ դրանց բովանդակությունների նմանությամբ¹⁵:

Գերակշռող մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ նշված հասկացությունները տարանջատվում են մի քանի չափանիշների հիման վրա, որոնցից են՝

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նպատակների և միջոցառումների կիրառման հիմքերը: Այսպես, պահպանության նպատակը հանդիսանում է ոչ միայն իրավախախտումների խափանումը, այլ նաև սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի ապահովումը: Իրավական պահպանությունը հիմնվում է գործող նորմերում ամրագրված իրավունքների ու ազատությունների վրա, ուստի այն իրացվում է մշտապես, իսկ իրավական պաշտպանության հիմքը հանդիսանում է իրավունքի կողմից պահպանվող օբյեկտի նկատմամբ ոչ իրավաչափ գործողության կատարումը¹⁶: Այս տեսակետի կողմնակիցների հիմնական փաստարկը կարելի է արտահայտել հետևյալ կերպ. «...իրավական պահպանությունն իրացվում է մշտապես, իսկ իրավական պաշտպանությունն օգտագործվում է տարբեր սուբյեկտների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի անմիջական խախտման կամ դրա սպառնալիքի դեպքում»¹⁷:

Ա.Ա.Բաուկենը գալիս է այն հետևության, որ «իրավական պահպանություն» և «իրավական պաշտպանություն» հասկացությունները պետք է տարանջատել հետևյալ պատճառներով.

առաջին՝ իրավական պահպանությունը հանդիսանում է ավելի լայն հասկացություն և ներառում է միջոցառումների մի ամբողջ համալիր՝ ուղղված սուբյեկտների կողմից՝ նորմերում ամրագրված իրավունքներին և օրինական շահերին հետևելուն և դրանց իրացմանն, անհրաժեշտության դեպքում՝ կիրառելով պետական հարկադրանքի միջոցներ:

Երկրորդ՝ իրավական պահպանության բաղկացուցիչ տարրեր են հանդիսանում սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի ապահովումը: Այսինքն՝ պահպանությունն ունի ինչպես կանխարգելիչ ուղղվածություն, այնպես էլ՝ վերականգնման և «պահպանվող» հարաբերություններում ոտնձգությունների խափանման նպատակ:

Ի տարբերություն իրավական պահպանության՝ իրավական պաշտպանությունը կիրառվում է միայն պահպանվող օբյեկտի կամ սուբյեկտների իրավունքների ու օրինական շահերի վրա բացասական ազդեցության դեպքում, ինչպես նաև՝ այդ իրավունքների ու շահերի նկատմամբ իրական սպառնալիքի առկայության դեպքում¹⁸:

Որոշ հետազոտողներ շատ հակիրճ են շոշափում այս խնդիրը՝ դրան հատուկ նշանակություն չտալով և վկայակոչելով իրենց այն գործընկերների փորձը, ովքեր արդեն իսկ մշակել են հիմնական տեսակետներ այս հարցի առնչությամբ:

Օրինակ, այդպիսին է Յու.Ս.Մոսկովչենկոյի հետազոտությունը, որտեղ հեղինակը գալիս է այն

հետևության, որ «պահպանություն» հասկացությունը բովանդակությամբ անհամեմատ ավելի լայն է, քան «պաշտպանություն» հասկացությունը, քանի որ պաշտպանության համար ձեռնարկվող միջոցառումները նույնպես (մասամբ) հանդիսանում են պահպանության ուղղություններից մեկը, իսկ ուղղություններից մյուսը՝ սուբյեկտների իրավունքների ապահովմանն ուղղված այն գործողություններն են, որոնք կապված չեն իրավախախտման հետ¹⁹:

Այս հարցին հակիրճ է անդրադառնում նաև Ա.Կ.Վախիտովը՝ նշելով, որ իրավական պահպանությունը ավելի լայն հասկացություն է, քան իրավական պաշտպանությունը, քանի որ այն ենթադրում է՝ իրավական ռեժիմի, պարտավորությունների, արգելանքների, ինչպես նաև խախտված իրավունքի պաշտպանության եղանակների հաստատում²⁰:

Ե.Յու. Ռոդիոնովան այս խնդիրն ավելի հետևողական վերլուծության է ենթարկում, սակայն, արդյունքում՝ հանգում է այն հետևության, որ «պահպանություն» և «պաշտպանություն» հասկացությունները հոմանիշներ են²¹:

Վերը նշված գիտնականների մոտեցումների վերլուծության արդյունքում՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ իրավական պահպանությունը ստատիկ ազդեցություն է գործում հասարակական հարաբերությունների վրա: Այլ կերպ՝ հասարակական հարաբերությունների իրավական պահպանությունն ունի ստատիկ բնույթ, մինչդեռ իրավական պաշտպանությունը, օրինակ, ունի դինամիկ պոզիտիվ ներգործության բնույթ, քանի որ այն իրավունքի սուբյեկտի կողմից իր օրինական շահերը ոտնձգությունից զերծ պահելու, ինչպես նաև խախտված իրավունքները վերականգնելու գիտակցված գործունեությունն է:

Ամփոփելով գիտական տարրեր մոտեցումները՝ հակված ենք կարծելու, որ պահպանություն և պաշտպանություն իրավական եզրույթները նույնական չեն, քանի որ պահպանությունն օրենքով նախատեսված հարաբերության իրավական ռեժիմի սահմանումն է, իսկ պաշտպանությունն այն իրավական միջոցների կիրառումն է, որոնք գործի են դրվում պահպանվող իրավահարաբերության խախտման կամ խախտման սպառնալիքի դեպքում:

Վերոգրյալ իրավական կատեգորիաների վերլուծությունը, դրանց էության բացահայտումը մեթոդական հիմք է հանդիսանում, որպեսզի անդրադառնանք օրենքով պահպանվող գաղտնիքների պաշտպանության էության վերհանմանը:

Նախ անդրադառնանք ՀՀ օրենսդրության մեջ «գաղտնիքի պահպանում» և «գաղտնիքի պաշտպանություն» եզրույթների օգտագործման դեպքերին:

«Գաղտնիքի պահպանում» եզրույթն օգտագործվել է հետևյալ նորմատիվ իրավական ակտերում.

- ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, որի 23-րդ գլուխը նվիրված է գաղտնիության պահպանմանը, որտեղ առանձին հոդվածներով ամրագրված են պետական գաղտնիքի պահպանումը, ծառայողական և առևտրային գաղտնիքի պահպանումը,

- օրենսդրի կողմից առանձին օրենքներով ամրագրված է նաև նոտարական գաղտնիքի պահպանումը («Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված), ապահովագրական գաղտնիքի պահպանումը («Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 110-րդ հոդվածի 1-ին մաս), բանկային գաղտնիքի պահպանումը («Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենք), վարկային տվյալների գաղտնիության պահպանումը («Վարկային տեղեկատվության շրջանառության և վարկային բյուրոների գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդված), փաստաբանական գաղտնիքի պահպանումը («Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), պետական և ծառայողական գաղտնիքի պաշտպանումն ու պահպանումը («Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

«Գաղտնիքի պաշտպանություն» եզրույթն օգտագործվել է հետևյալ նորմատիվ իրավական ակտերում.

- պետական և ծառայողական գաղտնիքի պաշտպանումն ու պահպանումը («Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 5-րդ մաս),

- ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, որի 141-րդ հոդվածը սահմանում է՝ ծառայողական, առևտրային կամ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկատվության պաշտպանությունը,

- «Օպերատիվ հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը, որի 41-րդ հոդվածն ունի հետևյալ վերնագիրը. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների մասին տեղեկությունների պաշտպանությունը», ընդ որում՝ այդ տեղեկությունները հանդիսանում են պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններ:

Թվարկված նորմատիվ իրավական ակտերի

ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «գաղտնիքի պահպանում» և «գաղտնիքի պաշտպանություն» իրավական կատեգորիաներն օրենսդրի կողմից իրականացված իրավական կարգավորման շրջանակներում չունեն հատակ տրամաբանական տարանջատում:

Ավելին՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Սահմանադրական դատարան) 2019 թվականի հուլիսի 2-ի թիվ ՍԳՈ-1467 որոշմամբ անդրադարձ է կատարվել առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների վերաբերյալ ապացույցների հետազոտումը քրեական դատավարության շրջանակներում դռնփակ դատական նիստում անցկացնելու հարցին, որտեղ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ դռնփակ դատական նիստի շրջանակներում օրենքով պաշտպանվող գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների վերաբերյալ ապացույցների հետազոտման նպատակն այն անձանց շահերի պաշտպանությունն է, որոնց սպառնում է նշված տեղեկությունների հրապարակումը: Նույն որոշման մեկ այլ պարբերությամբ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով դռնփակ դատական նիստ անցկացնելու իրավաչափությունը կախված է օրենքով պահպանվող գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության կոնկրետ տեսակից:

Այլ կերպ՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից մույնպես չեն տարբերակվել «պաշտպանություն» և «պահպանություն» եզրույթները, ավելին՝ ըստ էության, քննարկվող որոշումից կարելի է եզրակացնել, որ գաղտնիքի «պաշտպանություն» և «պահպանություն» եզրույթներն օգտագործվել են նույնական իմաստով:

Գաղտնիքի համատեքստում «պաշտպանություն» և «պահպանություն» իրավական կատեգորիաների էությունն առավել համընդգրկուն ներկայացնելու համար անդրադառնանք օրենքով պահպանվող գաղտնիքների վերաբերյալ գիտական աշխատություններում տեղ գտած մոտեցումներին:

Պետք է նկատել, որ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական աշխատություններից քչերում կարելի է գտնել «պահպանություն» և «պաշտպանություն» եզրույթների վերաբերյալ մոտեցումներ, իսկ առկա մոտեցումներն էլ՝ մակերեսային, առանց հիմնավորման նախապատվությունը տալիս են այդ եզրույթներից մեկի օգտագործմանը:

Այսպես, Յու.Ս.Պիլիպենկոյի կարծիքով «տեղեկության պահպանություն» եզրույթը տեղին չէ օգտագործված գոյություն ունեցող գաղտնիքներից

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

շատերի նկատմամբ: Վերջինիս մոտեցմամբ՝ «Տեղեկատվության մասին» ՌԳ օրենքը պարունակում է ավելի ճշգրիտ եզրույթ, այն է՝ «տեղեկության պաշտպանություն», որը նույնպես չի բովանդակում գաղտնիքի սովորական չիրապարակման դեպքերը²²:

Ըստ Վ.Ե.Եվսենկոյի՝ օրենքով պահպանվող գաղտնիքի համատեքստում ճիշտ է կիրառել «պահպանություն» եզրույթը, քանի որ իրավակարգավորման առարկան ոչ միայն գաղտնիության իրավունքի խախտման դեպքում դրա պաշտպանումն է, այլև՝ նախքան դրա խախտումն այն օրենքով պահպանելը (նախականիտելը)²³:

Մեր մոտեցմամբ սահմանափակ հասանելիությանը տեղեկությունների շրջանառման հետ կապված հարաբերությունների պահպանման օբյեկտ են հանդիսանում այն շահերը, որոնց կարող է վնաս հասցվել չթույլատրված հասանելիության (օգտագործում, հրապարակում) արդյունքում, ուստի գաղտնիքի օրենքով պահպանությունն իրենից ներկայացնում է գաղտնիության իրավունքի անխափան ապահովմանն ուղղված փոխկապակցված ու հաջորդական միջոցառումների համալիր: Այդ միջոցառումները կարելի է խմբավորել հետևյալ կերպ.

- օրենսդրությամբ գաղտնիության ռեժիմի ամրագրում, գաղտնիքների տեսակների սահմանում,
- գաղտնիքի առնչությամբ ծագած իրավահարաբերության մասնակիցների իրավաչափ (թույլատրելի) և հակաիրավական վարքագծի հատկանիշները սահմանող իրավական նորմերի ընդունում,
- գաղտնիքի ստացման, օգտագործման հետ կապված իրավահարաբերության մասնակիցների, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց իրավասությունների նախատեսում,
- պետական հարկադրանքի միջոցներ, որոնք կիրառելի են իրավաչափ, սակայն առավել հաճախ՝ կիրառվում են հակաիրավական վարքագծի պայմաններում:

Ինչ վերաբերում է օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանության էությանը, ապա ըստ մեր դիրքորոշման՝ գաղտնիքն իրավական պաշտպանությամբ օժտվում է այն դեպքում, երբ գաղտնիության իրավական ռեժիմը սահմանված է օրենքով (այսինքն՝ պահպանվում է օրենքով) և առկա է օրենքով պահպանվող գաղտնիքի խախտում կամ խախտման վտանգ:

Ընդունված տեսակետի համաձայն՝ գաղտնիության իրավունքի սուբյեկտների իրավական պաշտպանությունն իրենից ներկայացնում է թույլ-

լատրելի միջոցառումների համակարգ (որոնք ենթադրում են վարքագծի ակտիվ մոդել)՝ ուղղված հակաիրավական վարքագծի կանխմանը կամ այնպիսի իրավաչափ վարքագծի կանխմանը, որն, այնուամենայնիվ, կարող է վնաս հասցնել գաղտնիության իրավունքի սուբյեկտի կամ այլ անձանց իրավունքներին:

Վերոգրյալի հիման վրա հակված ենք արձանագրել հետևյալը.

- որպեսզի գաղտնիքը պաշտպանվի, այն պետք է պահպանված լինի օրենքով,
- պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանությունը կարող է իրականացվել միայն օրենքով նախատեսված ձևերով ու միջոցներով,
- գաղտնիքի պաշտպանությունը նպատակ է հետապնդում կանխել գաղտնիքի նկատմամբ ոչ իրավաչափ վարքագիծը,
- գաղտնիքի պաշտպանությունը լուծում է այն ոտնձգությունից և ոչ իրավաչափ միջամտությունից զերծ պահելու խնդիր,
- պաշտպանության միջոցները կիրառվում են գաղտնիքի խախտման կամ խախտման վտանգի առկայության դեպքում:

Այսպիսով, ամփոփելով՝ կարելի է տալ օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանության հետևյալ սահմանումը.

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանությունը՝ որպես իրավական պաշտպանության տեսակ իրավական միջոցների ու ձևերի ամբողջություն է, որը կոչված է զերծ պահել օրենքի պահպանության ներքո գտնվող գաղտնիքը և (կամ) գաղտնիքի իրավունքը ոտնձգությունից և ոչ իրավաչափ միջամտությունից:

Գաղտնիքի «պահպանություն» և «պաշտպանություն» իրավական եզրույթների տարբերությունը գործնականում նույնպես ներկայացնելու համար անդրադառնանք ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված օրենքով պահպանվող գաղտնիքների պաշտպանության որոշ հիմնախնդիրների:

Այսպես, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածով պահպանվում է փաստաբանական գաղտնիքը, սակայն կարող ենք արդյոք եզրակացնել, որ այն բավարար պաշտպանված է: Այս հարցադրմանը պատասխանելու համար ներկայացնենք օրենքով պահպանվող փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանության առումով մտահոգիչ որոշ ռիսկեր:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով (այսուհետ նաև՝ Օրենք) փաստաբանական գաղտնիքը պաշտպանվում է ընդամենը երեք տեսակի օպերատիվ-հետախուզա-

կան միջոցառումներից: Տվյալ դեպքում մտահոգող իրավական հարցը հետևյալն է. ինչու՞ է նշված օրենքը տարբերակում այն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները (այսուհետ՝ ՕՀՄ), որոնցով կարող են բացահայտվել և որպես սպառնալից օգտագործվել փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները, մասնավորապես՝ ինչու՞ չի արգելվում այնպիսի ՕՀՄ-ների անցկացումը, ինչպիսիք են՝ իրերի և փաստաթղթերի հետազոտումը, արտաքին դիտումը, օպերատիվ ներդրումը, երբ այդ ժամանակ վստահորդը հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ: Մեր կարծիքով, թվարկված ՕՀՄ-ների իրականացումը լուրջ սպառնալիք կարող է ներկայացնել փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանության համար:

Փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանվածության հաջորդ ռիսկի էությունը հետևյալն է. Օրենքի 31-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է, որ. «...արգելվում է անցկացնել (...) նախատեսված օպերատիվ միջոցառումները, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ միջոցառումը, հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ»: Նորմի ձևակերպումից հետևում է, որ փաստաբանական գաղտնիքը պաշտպանվում է, երբ համապատասխան ՕՀՄ-ն իրականացվում է վստահորդի նկատմամբ:

Օրենքը չի պաշտպանում փաստաբանական գաղտնիքը հակառակ իրավիճակում, այն է՝ երբ ՕՀՄ-ն իրականացվում է փաստաբանի նկատմամբ: Մեր կարծիքով, նման տարանջատումն արդարացված չէ, քանի որ փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցության սկզբունքի խախտում պետք է համարվի նաև, երբ փաստաբանի նկատմամբ որևէ ՕՀՄ իրականացնելիս օպերատիվ մարմիններն ստանում են փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ և դրանք օգտագործում են որպես սպառնալից: Հիմք ընդունելով պահպանվող գաղտնիքի արժեքը՝ կարևոր չէ՝ այդ տեղեկությունները բացահայտվում են վստահորդի, թե փաստաբանի նկատմամբ իրականացվող ՕՀՄ-ի արդյունքում: Երկու դեպքում էլ այդ տեղեկություններն ենթակա են հավասարաչափ պաշտպանության, դրանք չպետք է բացահայտվեն, հրապարակվեն կամ օգտագործվեն որպես սպառնալից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ կետը ամրագրում է փաստաբանի վկայության անձեռնմխելիությունը: Մասնավորապես, որպես վկա չեն կարող կանչվել և հարցաքննվել. «Փաստաբանները՝ պարզելու համար տեղեկություններ, որոնք նրանց կարող են հայտնի լինել կապված իրավաբանական օգնության դիմելու

կամ նման օգնություն ցույց տալու հետ:»: Փաստաբանի վկայության անձեռնմխելիությունն ամրագրված է բազմաթիվ պետությունների քրեադատավարական օրենսդրություններով²⁴, սակայն ի տարբերություն մի շարք պետությունների (Գերմանիայի, Ֆրանսիայի և այլն) քրեադատավարական օրենսգրքերի՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը չի նախատեսել փաստաբանի օգնականի վկայության անձեռնմխելիությունը, որպիսի երաշխիքը պետք է ուղղակիորեն սահմանվի քրեական դատավարության օրենսգրքով, քանի որ նույն օրենսգրքով կարող են միայն նախատեսվել վկայություններ տալու և տեղեկություններ հայտնելու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր:

Վկայության անձեռնմխելիության նույն խնդիրն առկա է նաև բանկային, ապահովագրական գաղտնիքների դեպքում, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը չի ազատում բանկերի, ապահովագրական կազմակերպությունների աշխատակիցներին վկայություններ տալու և տեղեկություններ հայտնելու պարտականությունից: Վկայության անձեռնմխելիության հետ կապված բավականաչափ օրինակելի է Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումները: Մասնավորապես, Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածը երաշխավորում է՝ մասնագիտական գործունեության առանձնահատկություններով պայմանավորված վկայություն տալուց հրաժարվելու փաստաբանի, նոտարի, ատոլիտորի (...) իրավունքը, իսկ նույն օրենսգրքի 53a-րդ հոդվածը նախատեսում է՝ վկայության անձեռնմխելիություն նշված անձանց օգնականներին²⁵: Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 50-րդ հոդվածով առևտրային կամ բանկային գաղտնիքը չիրապարակելու աշխատանքային պարտականություն ունեցող անձինք ևս օժտված են վկայության անձեռնմխելիությամբ:

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքների պաշտպանության վերոգրյալ հիմնախնդիրների առկայությունը հիմնավորում է այն հանգամանքը, որ գաղտնիքի «պահպանություն» և «պաշտպանություն» իրավական եզրույթներն իրենց էության մեջ նույնական չեն նաև գործնական հարթությունում: Այլ կերպ՝ գաղտնիքը կարող է պահպանվել օրենքով, սակայն չունենալ բավարար պաշտպանվածության մակարդակ:

- ¹ Տե՛ս, Бондарь И.В., Тайна по российскому законодательству (Проблемы теории и практики): Дис. канд. юрид. наук: Н. Новгород, 2004, С. 17.
- ² Տե՛ս, Ромовская З.В., Защита в советском семейном праве. Львов, 1985, С. 8-9.
- ³ Տե՛ս, Реализация прав граждан в условиях развитого социализма / отв. ред. Лукашева Е.А. М., 1983, С. 222.
- ⁴ Տե՛ս, Иванов О.В., Защита гражданских прав как правовой институт и как научная проблема. Вопросы советского государства и права. Труды Иркутского университета. Т. 45, вып. 8, ч. 3. Иркутск, 1967, С. 44: Тихонова Б.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1972, С. 11-15.
- ⁵ Տե՛ս, Витрук Н.В., Общая теория правового положения личности. М., 2008, С. 361.
- ⁶ Տե՛ս, Стремоухов А.В., Правовая защита человека. СПб., 2007, С. 17.
- ⁷ Տե՛ս, Кудрявцев В.Н., Правовое поведение: норма и патология. М., 1982, С. 41.
- ⁸ Տե՛ս, Теория юридического процесса / под ред. В.М.Горшенева. Харьков, 1985, С. 51-64.
- ⁹ Տե՛ս, Попов Л.Л., Мигачев Ю.И., Тихомиров С.В. նշված աշխատությունը էջ 84:
- ¹⁰ Տե՛ս, Уголовное право России. Общая часть / под ред. Ф.Р.Сундурова, И.А. Тарханова. М.: Статут, 2009. С. 197.
- ¹¹ Տե՛ս, Коржанский Н.И., Очерки по теории уголовного права. Волгоград: Изд-во Волгоградской ВСШ МВД СССР, 1992. С. 47.
- ¹² Տե՛ս, S.Ellis Wild Webster's New World Law Dictionary 1st Edition 2006, էջեր 120, 211:
- ¹³ Տե՛ս, Էդ.Բ.Աղաջանի Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հատոր 2, Երևան, Հայաստան, 1976, էջեր 1172, 1181:
- ¹⁴ Տե՛ս, Гражданское право / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. СПб., 1996. Ч. 1. С. 240. Гаврилов Э.П. мментарий Закона об авторском праве и смежном правах. М., 1996. С. 217. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов, 1987, С. 130-131.
- ¹⁵ Տե՛ս, Стоякин Г.Н., Понятие «защита гражданских прав» // Проблемы гражданско-правовой ответственности защиты гражданских прав. Свердловск, 1973, С. 30–35. Тархов В.А. Гражданское право. Чебоксары, 1997, С. 259-260.
- ¹⁶ Տե՛ս, Баукен А.А., Правовая защита собственности в Российской Федерации: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2006, С. 14.
- ¹⁷ Տե՛ս, Рыбаков В.А., Тархов В.А. Собственность и право собственности. Уфа, 2001, С. 172.
- ¹⁸ Տե՛ս, Баукен А.А., նշված աշխատությունը, էջ 16-18:
- ¹⁹ Տե՛ս, Московченко Ю.С., Административно-правовая охрана политических прав граждан России: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 41.
- ²⁰ Տե՛ս, Вахитов А.К., Административно-правовая охрана объектов культурного наследия: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007, С. 35.
- ²¹ Տե՛ս, Родионова Е.Ю., Административно-правовая защита избирательных прав граждан в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008, С. 48.
- ²² Տե՛ս, Пилипенко Ю.С., Адвокатская тайна: теория и практика реализации: диссертация доктора юридических наук: Москва, 2009, С. 40.
- ²³ Տե՛ս, Евсеев В.Е., Тайна в досудебных стадиях уголовного процесса: дис. канд. юрид. наук. 16, С. 50.
- ²⁴ Տե՛ս, Lücken im Schutz von Berufsgeheimnisträgern (§ 53 StPO) vor staatlichen Eingriffen ©2007 Deutscher Bundestag, հետևյալ հղումը՝ <https://www.bundestag.de/resource/blob/408112/4eda1788159c63354110acc7b6a58a6e/WD-7-328-06-pdf-data.pdf>:
- ²⁵ Տե՛ս, Epping V., Grundrechte, 8. Aufl., Berlin 2019, էջ 352:

Վարզդատ Տուկիասյան

Помощник судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА,
аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
института права и политики РАУ

РЕЗЮМЕ

Сущность защиты охраняемой законом тайны

Исследователи вопроса о соотношении правовых категорий «охрана тайны» и «защита тайны» не могут прийти к единому мнению относительно их сущности, содержания и допустимых пределов. Ученые различных исследовательских направлений сформировали противоположные позиции по вопросу о соотношении этих понятий. В статье была предпринята попытка обобщения взглядов различных ученых и исследователей на проблему, связанную с соотношением указанных категорий, а также было дано определение термина «защита тайны».

Ключевые слова: правовая охрана, правовая защита, юридическая ответственность, правовые гарантии, правомерное поведение, правонарушение, тайна.

Varazdat Sukiasyan

Assistant to the judge of the Criminal chamber of the RA Cassation court,
PhD student of the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of
RAU, Institute of Law and Politics

SUMMARY

The Essence of Defense of Secret Protected by Law

Researchers of the correlation between the legal categories of “protection of secrets” and “defense of secrets” cannot agree on their nature, content and permissible limits. Scientists from different research areas have formed opposing positions on the issue of the relationship between these concepts. The article made an attempt to generalize the views of various scientists and researchers on the problem associated with the ratio of these categories, and also gave a definition of the term “defense of secret.”

Key words: legal protection, legal defense, legal liability, legal guarantees, lawful behavior, offense, secret.

Բնագիրը ներկայացվել է 16.07.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 09.09.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Լ. Թադևոսյանը